

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ ТА ТРУДНОЩІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Розкрито головні особливості науково-технічного тексту, а саме: точний виклад матеріалу за майже повної відсутності тих виразних елементів, що їх використовують у художній літературі і які надають мові емоційної насиченості, зацентовано увагу на логічній, а не на емоційно-чуттєвій стороні матеріалу. Варто підкреслити, що автор статті прагне до того, щоб виключити можливість довільного тлумачення речення, яке перекладають. Доведено, що в сучасних умовах динамічного потоку іношомовної науково-технічної інформації гостро назріла потреба володіння фахівцями навичками швидкого перекладу наукової і технічної літератури.

Ключові слова: науково-технічний переклад, текст, еквівалентність, науковий стиль, лексика, стилістична риса, мова, термін, специфіка, адекватність, тематика.

Перекладаючи науково-технічну літературу, треба брати до уваги те, що хоч мова науково-технічних текстів і є частиною загальнонаціональної мови і використовує її лексику та граматичну будову, але їй притаманний певний стиль, який відповідає меті та завданням змісту наукової літератури, а також деяким особливостям як у галузі термінології, так і у галузі граматики.

Метою статті є вивчити особливості перекладу англійськомовних науково-технічних текстів, оскільки цей вид діяльності стає все актуальнішим у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу в сучасному світі, а також проаналізувати вимоги, що їх ставлять до перекладачів щодо адекватності й еквівалентності перекладу та оригіналу, та розглянути значущість перекладу науково-технічної літератури як способу обміну й розповсюдження інформації у світовому співтоваристві.

Об'єктом дослідження є науково-технічні тексти, що підлягають перекладу, а його предметом – способи та прийоми перекладу англійськомовних текстів, а також адекватність інтерпретованого матеріалу лінгвістичним та технологічним особливостям документації, що подається для перекладу.

Для мови науково-технічної літератури характерна наявність великої кількості термінів, різних видів скорочень, перевага одних синтаксичних скорочень над іншими, особливість перекладу ряду граматичних конструкцій, еліптичний характер вираження думки тощо. Основною стилістичною рисою науково-технічної літератури є стислість викладення матеріалу та чіткість формулювань. Однією з головних відмінностей мови технічної літератури від мови художньої літератури є значна насиченість тексту спеціальними термінами, які часто відсутні не лише у звичайних, а й у термінологічних словниках. З розширенням людських знань зростає потреба у нових визначеннях понять, тобто розширюється словниковий склад, причому розширення відбувається переважно за рахунок нових термінів.

Під час перекладу науково-технічної літератури необхідні знання нової термінології та вміння точно передавати її рідною мовою. У цьому полягає одна з головних труднощів під час такого перекладу. В основі такого виду перекладу лежить формально-логічний стиль, який характеризується точністю, не емоційністю та безособовістю [1, с. 57].

Цей вид перекладу виник на стику лінгвістики, з одного боку, і науки та техніки – з другого. Тому переклад наукової та технічної літератури потрібно розглядати як з погляду перекладознавства, так і з наукової і технічної позицій [2, с. 9].

Основні вимоги, яким повинен відповідати переклад:

1. Точна передача тексту оригіналу.

2. Чітке вираження думки при максимально стислій та лаконічній формі, яка характерна стилістично української науково-технічної літератури. Під час перекладу не варто переносити в українську мову специфічні особливості англійської мови. Це особливо важливо, тому що необхідно так сформулювати свою думку рідною мовою, щоб це відповідало сучасній практиці.

3. Переклад повинен повністю відповідати загальноприйнятим нормам української мови. Це потрібно враховувати під час перекладу відсутніх в українській мові та характерних для англійської мови синтаксичних конструкцій. Крім того, треба пам'ятати про те, що смислова насиченість в англійській мові послаблюється у кінці речення, тоді як в українській мові, навпаки, смислове нарощення відбувається від початку речення до його кінця. Таким чином, те, на чому концентрується увага в англійському реченні, посідає перше місце, а в українському – останнє.

Для мови науково-технічної літератури характерна відсутність емоційної насиченості образних порівнянь, метафор, елементів гумору, іронії тощо.

Як стверджують О. Ключник та Г. Грицик, найтиповішими лексичними особливостями науково-технічної літератури є насиченість тексту термінами та термінологічними сполученнями. Терміни становлять суттєвий складник науково-технічних текстів і є однією з головних причин виникнення труднощів під час перекладу [3, с. 2].

Хоч основною особливістю мови науково-технічної літератури є велика кількість спеціальних термінів, вона містить велику кількість загальновикористовуваних слів і сполучень. Значну частину таких слів та сполучень становлять багатозначні слова. Іноді для визначення значення багатозначного слова одних граматичних ознак не досить, треба також враховувати і його лексичні зв'язки.

Так, переклад дієслова "to suggest" залежить від того, передається суб'єкт дії істотою чи неістотою. У першому випадку воно перекладається "пропонувати", "припускати":

We suggest a new method of work.

Ми запропонували новий метод роботи.

У другому випадку це слово потрібно перекладати "наводити на думку" ("дозволити припустити"):

These evidences suggested that the acid was essential.

Ці дані дозволили припустити, що кислота необхідна.

В інших випадках, навпаки, правильний вибір лексичного значення багатозначного слова потребує врахування його граматичних зв'язків.

Під час перекладу науково-технічної літератури рекомендується така послідовність роботи з текстом:

1. Прочитати текст або абзац та намагатися з'ясувати його загальний зміст.
2. Кожне складне речення розбити на окремі речення: складнопідрядні – на головне та підрядне, а складносурядне – на прості.
3. Під час аналізу складних за структурою речень, у яких відразу можна виокремити елементи, що їх складають, рекомендується знайти присудок головного та підрядного речення.
4. У кожному реченні визначити групу присудка, а потім знайти групу підмета та групу додатка.
5. Переклад речення потрібно починати з групи підмета, а потім перекладати групу присудка, додатка та обставини.
6. Знайти незнайомі слова у словнику, з'ясувати перед цим, якою частиною мови вони виступають у реченні. При цьому не брати перше значення слова, а прочитати всі значення для цієї частини мови й вибрати найбільш відповідні змісту тексту перекладу.

В англійському розповідному реченні (за винятком емфатичного) існує тверда послідовність слів:

- а) підмет (з пояснювальними словами);
- б) присудок (з пояснювальними словами);
- в) додаток;
- г) обставини, які зі стилістичних питань можуть стояти на початку речення перед групою підмета.

Таким чином, одним з основних засобів визначення синтаксичної функції слова є його місце у реченні.

А. Коваленко головним прийомом перекладу термінів вважає переклад за допомогою лексичного еквівалента, який представляє собою постійну лексичну відповідність, яка точно збігається зі значенням слова [4, с. 258].

Дослідження подібних проблем також висвітлює А. Кульчицька, яка для перекладу термінів-словосполучень рекомендує використовувати такі прийоми: 1) прийом опису; 2) переклад за допомогою використання родового відмінка; 3) прийом калькування; 4) прийом транскрибування; 5) переклад за допомогою використання різних применників [5, с. 2].

Отже, під час перекладу науково-технічної літератури можна використовувати такі основні види перекладу:

1. Переклад з використанням наявних в українській мові еквівалентів, тобто постійних та рівнозначних відповідностей у двох мовах, здебільшого випадків, не залежних від контексту, наприклад:

<i>viscose</i>	віскоза
<i>cedar</i>	кедр
<i>heating</i>	нагрів
<i>loss</i>	втрата

2. Переклад за допомогою аналогів, тобто слів синонімічного ряду. У цих випадках одному іноземному слову відповідає декілька українських слів, наприклад:

<i>bunching</i>	групування, варіювання, збирання, накопичення
<i>allowance</i>	дозвіл до чого-небудь, допущення

Треба вибрати з цього ряду варіант, який найбільше підходить до контексту.

3. Калькування чи дослівний переклад – передача англійського слова чи висловлювання за допомогою точного відтворення його засобами української мови, наприклад:

<i>multistoried</i>	багатоповерховий
<i>motor convertor</i>	двигун-перетворювач
<i>superpower system</i>	надміцна система
<i>sky-scraper</i>	хмарочос

Під час дослівного перекладу речення жодних перегрупувань не відбувається; зберігається структура речення, кожне слово перекладається так, як воно дається у словнику (враховуючи контекст). Дослівний переклад використовується і тоді, коли для більшості англійських слів у реченні є еквіваленти в українській мові, і коли структура речення має повну відповідність в українській мові.

Radiomen well know that alternating current is the very current that makes radio possible.

Радисти добре знають, що змінний струм – це той самий струм, який робить можливим радіозв'язок.

Проте дослівний переклад не завжди можна зробити.

Before the coming of railway and the steamship the volume of world steamship the volume of world trade was very small compared with what it is today.

До виникнення залізниць та парових суден обсяг світової торгівлі порівняно із сучасним обсягом був незначним.

Дослівний переклад для цього речення несумісний з нормами української мови і слово “coming” не можна перекласти в цьому реченні словом “прихід”. Рекомендується для слова “coming” вибрати один з можливих відповідників. Іменники “railway”, “steamship” необхідно передавати у множині, яка більше підходить для української мови.

Проте бувають випадки, коли англійське слово має відповідник в українській мові, але контекст не дозволяє використовувати жодного значення, поданого у словнику. В такому разі необхідно перевірити, чи надає контекст реченню додаткове значення (відтінок), якого не мають слова у словнику, й дібрати повний варіант перекладу, який підходить лише для конкретного випадку.

Дієслову “to telescope” у різних значеннях відповідають українські слова “складатися”, “стискати”, проте жодне з цих значень не підходить для перекладу слова у реченні.

Time is remarkable thing for any measuring but it telescopes when events come quick by one after another.

Час – чудова річ для будь-яких вимірювань, але він скорочується, коли події проминають швидко одна за іншою.

Від дослівного перекладу треба відрізнити буквальний переклад – просту механічну передачу слів іноземного тексту в такому порядку, в якому вони йдуть у ньому, не враховуючи їх синтаксичні та логічні зв'язки. Такий переклад неприпустимий у перекладацькій практиці.

4. Для перекладу англійських слів, які не мають лексичних відповідників в українській мові, можна використовувати описовий переклад. Це передача значення англійського слова за допомогою більш чи менш поширеного пояснення.

Наприклад:

а) “prompt-period accident” можна перекласти лише за допомогою описового перекладу – “аварія, пов'язана з переходом реактора до моментально-критичного режиму”;

б) “standard performance” – рівень продуктивності робітника, необхідний для виконання завдання за годину, встановлений для здійснення норми.

Описовий переклад використовують і для пояснення неологізмів.

Під час перекладу слів, відсутніх у словнику, необхідно визначити їх значення за допомогою контексту, при цьому треба брати до уваги словотворчі елементи даного слова та основні засоби утворення нових слів.

5. Транслітерація – це передача літерами українського письма англійського письма, незалежно від вимови англійського слова. Для використання транслітерації можна й не знати вимови англійського слова, досить обмежитися зоровим сприйманням.

<i>retarder</i>	ретардер
<i>transposition</i>	транспозиція
<i>irradiation</i>	ірадіація
<i>maser</i>	мазер

Прийом транслітерації можна використовувати у тих випадках, коли реалія, яка передається в англійському озвученні, викликає асоціації, які міцно закріпилися в українського читача. А в інших випадках транслітерація повинна супроводжуватися відповідною приміткою, яка розкриває суть цієї реалії:

<i>airlift</i>	ерліфт (пневмопідіймач)
<i>computron</i>	компутрон (багатоелементна лампа для лічильних обладнань)

Однак не треба забувати, що в результаті транслітерації англійські найменування часто вимовляються по-іншому, ніж на батьківщині, та англійці їх не розуміють. Надмірне використання транслітерації призводить до “засмічення” української мови і не сприяє кращому розкриттю змісту оригіналу.

7. Транскрибування – передача вимови англійського слова українськими літерами, тобто передача його фонетичного виду.

<i>White spirit</i>	Вайт спіріт
<i>fan</i>	фен
<i>Whiteball</i>	Вайтхол

Транскрибування – головний прийом перекладу імен та назв, як і транслітерація, використовується у тих випадках, коли треба передати лаконізм та специфіку іноземного слова. У тих випадках, коли ці стилістичні вислови не відіграють великої ролі, краще використовувати описовий переклад, оскільки транскрибування дає нову лексичну одиницю, яка може бути незрозумілою для читача.

Окрім уже зазначених лексичних, граматичних, стилістичних особливостей технічної літератури, існують також характерні особливості, які надзвичайно важливі при перекладі. Г. Жустрін відзначає кілька характерних особливостей науково-технічних текстів. По-перше, ці матеріали призначені для конкретних спеціалістів. По-друге, здебільшого в процесі перекладу науково-технічного тексту доводиться змінювати порядок слів у реченні, що також може змінити його значення [6, с. 95].

Дуже цікавим аспектом є заголовки англо-американських статей, які часто викликають труднощі під час перекладу.

Основними рисами назв англо-американських статей є: особливий стиль, яскрава форма, в якій вони подаються читачеві, експресивність лексичних та граматичних засобів.

Для назв, як правило, характерна граматична стисла форма викладення. У них можуть бути опущені допоміжні дієслова, дієслово-присудок, артиклі, сполучники. Проте назви науково-технічних статей зазвичай дають уяву про основний зміст статті.

У сучасній англійській та американській літературі можна зустріти такі види назв:

- 1) назви у вигляді запитання;
- 2) назви у вигляді заяви або ставлення запитання;
- 3) назви у вигляді окличного речення.

Наведемо зразок назви питального характеру:

— *What's coming for Light Weight Clay Blocks?* (Які перспективи розвитку легких керамічних блоків?)

Назви питального характеру, як правило, перекладаються українською мовою розповідними реченнями.

А ось зразок назви у вигляді заяви:

Exhibition Halls Go Underground. (Споруда підземних виставкових залів.)

Перекласти ж назву у вигляді окличного речення можна тільки після ознайомлення з текстом статті.

Окличні назви передаються українською мовою окличними або розповідними реченнями. Зрозуміти значення назви можна тільки, ознайомившись зі статтею.

Here's a Simple Way to Interpret Data. (Знайдено простий спосіб розшифрування даних.)

Окрему зацікавленість можуть викликати особливості перекладу текстів рекламного характеру.

Характерною рисою рекламних матеріалів є лаконічність, відсутність розгорнутих пояснень. Під час перекладу таких матеріалів можна зустріти терміни, які не пов'язані з контекстом. Найчастіше це явище можна спостерігати у рекламі. Інколи рекламні слова-назви запозичуються з лексики загальноживаної мови.

Інтенсивний розвиток словникового запасу англійської мови США та Англії пояснюється не тільки розвитком галузей науки і техніки, появою нових термінів, а також проникненням в англійську мову слів і понять зі сфери реклами, “масової культури» та інших сфер. Реклама (франц. *reclame* від лат. *reclamo* – вигукую, кличу) – інформація про споживчі властивості товарів, різні види послуг з метою реалізації їх, створення попиту на них за допомогою преси, радіо, телебачення, плакатів, світлових стендів, оголошень тощо.

Реклама займає значне місце у засобах масової інформації. У житті будь-якого суспільства завжди виникають нові непередбачувані ситуації, явища, а разом з ними необхідність їх мовного опису. Опису чогось нового можна досягти або утворенням нових слів, або використанням старих, але вже у нових значеннях. Отже, неминуче доводиться порушувати усталену нормативність мови, вживаючи деякі слова. Тепер, якщо враховувати, що наша мова значною мірою складається з готових форм (кліше), то деяке порушення норм граматики, незвична будова фрази – все це привертає увагу, а сама новизна таких слів або фраз сприяє їх поширенню у мові. Нові слова в рекламі утворюються, насамперед, за рахунок утворення рекламних назв для товарів. Деякі слова виявляються настільки вдалими, що вони швидко потрапляють у словниковий запас мови:

<i>cellophane</i>	целофан
<i>nylon</i>	нейлон
<i>thermos</i>	термос

Міфологія також є одним із джерел рекламних назв:

<i>Apollo</i>	“Аполон” (космічний корабель)
<i>Blue Scout</i>	“Блу Скаут” (ракета-носіє)

Багато фірмових слів-назв, які вживаються у мові американської реклами, були спеціально придумані так, щоб сама назва давала характеристику особливостей рекламованого товару: *Cools* – ментолові сигарети (вже у самій назві передається ідея прохолоди).

У мові реклами існує багато скорочених слів-назв: замість повної назви *Coca-cola* американці кажуть *Coke*; замість *Lucky Strikes* (сигарети) – *Luckies*.

Грамматичні особливості мови реклами доволі своєрідні. Граматика мови реклами не є головною в будові речення, тому що головне в рекламі – досягнення смислового та емоційного ефекту. Дуже часто в рекламі вживається найвищий ступінь. У рекламних оголошеннях завжди присутній епітет “*the best*”.

Інколи змінюється і сама структура речення. Наприклад: *Buy the now car*. – Купуйте сучасний автомобіль. У цьому випадку прислівник *now* уживається замість “*modern*”.

У процесі всієї своєї перекладацької діяльності перекладач повинен вдосконалюватися у різноманітних дисциплінах та сферах. Тобто перекладачеві потрібно брати участь у конференціях та семінарах, присвячених питанням теорії та практики перекладу з відповідного напрямку спеціалізації, підвищуючи у такий спосіб свою компетенцію [7, с. 3-4].

Процес перекладу є своєрідною мовною діяльністю, спрямованою на якнайповніше відтворення іншою мовою змісту та форми іншомовного тексту. Що ж до перекладу науково-технічної літератури, то тут найбільш важливою є точна передача мовного матеріалу, помилки в передачі якого пов’язані з подальшими труднощами в роботі з документацією або технікою. Для відтворення всіх особливостей оригіналу перекладач повинен передати не тільки думку в окремих загальних рисах, а й усі нюанси, що особливо стосується перекладу технічної літератури. Точність перекладу як окремих частин тексту, так і всього тексту загалом і визначає якість науково-технічного перекладу. Для правильного і повного перекладу науково-технічної літератури перш за все необхідно правильно зрозуміти і перекласти пов’язані між собою смислові групи слів, які становлять думку того потоку інформації, що надається.

Отже, оцінюючи переклад, треба враховувати не тільки те, наскільки правильно перекладено всі речення, абзаци, текст загалом, а й те, наскільки точними є знайдені перекладачем поодинокі рішення. Передача тільки загальної думки, загальної канви оповідання може призвести до парафрази й адаптації, що жодним чином не відповідає перекладу в точному значенні слова.

Таким чином, повторюючи слова Т. Левицької і А. Фітерман, можна сказати, що теоретична підготовленість і мистецтво перекладача виражаються в умінні знаходити правильні рішення з виниклих труднощів, а також в умінні застосовувати накопичений практичний досвід [8]. Тільки володіючи різнобічними і спеціальними знаннями, перекладач може досягти повноцінного перекладу, повністю передати зміст того, що перекладається у відповідній оригіналу формі, не порушуючи при цьому норм мови перекладеного тексту.

Література

1. Чебурашкін Н. Д. Технічний переклад у школі : підручник / Н. Д. Чебурашкін; під ред. Б. Е. Беліцького. — 4-е вид. — Москва : Просвещение, 1983. — 255 с.
2. Пумпянский А. Л. Чтение и перевод английской научной и технической литературы: Лексика, грамматика, фонетика, упражнения / А. Л. Пумпянский. — Минск : ООО “Попурри”, 1997. — 608 с.
3. Ключник О. Труднощі науково-технічного перекладу [Електронний ресурс] : стаття з наукової конференції / О. Ключник, Г. Грицюк. — К., 2013. — 4 с. — Режим доступу : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408>
4. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : підручник / А. Я. Коваленко. — К. : Інкос, 2002. — 317 с.
5. Кульчицька А. О. Переклад термінів : матеріали Всеукраїнської конференції [“Актуальні проблеми перекладу”]. — 2006.
6. Жустрін Г. К. Краткий курс перевода научно-технической литературы с английского на русский : посібник / Г. К. Жустрін. — Москва, 2006. — 112 с.
7. Дерді Е. Т. Причины низкой качества научно-технического перекладу та шляхи їх подолання / Е. Т. Дерді, А. С. Сахро // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. — 2011. — С. 34–39.
8. Левицкая Т. Р. Теория и практика перевода с английского на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. — Москва : Изд-во л-ры на иностранных языках, 1963. — 125 с.

The article describes the main features of scientific and technical texts, namely accurate and complete presentation of the material in the almost complete absence of those expressive elements that are used in literature and speech that give emotional intensity, the main emphasis here is on the logical rather than emotional and sensual side of a given text. It should be stressed that the author of scientific and technical article tends to eliminate the possibility of arbitrary interpretation of the translated sentence. It is proved that there is a need of specialists' skills in quick search and processing of scientific and technical literature, taking into account rapidly growing stream of scientific and technical information in foreign languages.

Keywords: *scientific and technical translation, text, equivalence, scientific style, vocabulary, stylistic trait, language, specificity, relevance, themes.*